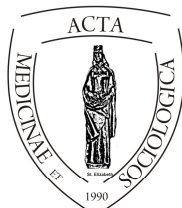

UNIVERSITY
OF DEBRECEN

FACULTY OF
HEALTH
NYÍREGYHÁZA

ACTA
MEDSOC
VOLUME 5.
2014

Gondolatok és reflexiók a „Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon” című kötetéről

Szatlóczkyné Gajdóczki Zsuzsanna

Apor Vilmos Katolikus Főiskola

DOI: 10.19055/ams.2014.5/14-15/9

A kötet a „jóléti állam” specifikumát meghatározni kívánó tudományos kísérlet sikeres alkotása. Nem csupán a gazdasági és politikai megközelítést állítja a középpontba, hanem a társadalmi, kulturális aspektusokat. Itt az ideje, hogy a kultúrára fókuszáljunk.

Jean Monnet, Európa egyik atyjának utolsó szavai az alábbiak: „Ha újra-kezdhetném, a kultúrával kezdeném.” Mondja ezt egy latin kultúrkörhöz tartozó, a civilizációtörténetet ismerő francia (Russel 1996: 20)

De mi is a kultúra? Létezik jó néhány száz definíciója, de amit ma a globalizáció világában is alkalmazhatunk, ami nem jó, vagy rossz, hanem egy végbe-menő folyamat, realitás, azt Kornis Gyula írta meg, „Tudomány és társadalom – A tudomány szociológiája” címen, melyet a Franklin Társulat 1944-ben adott ki Budapesten. Kornis a társadalmat alkotó embert egyben és egészben látatja, a kultúrát az alábbiakban határozta meg közel 600 oldalas művében:

A kultúra területei: a tudomány, a művészet, a vallás, az erkölcs, a jog, a gazdaság, és a politika, így együttesen!

Ez az a szellemi tudományos alkotás, amelyet az Európai Unió, avagy az Euroatlanti Szövetség humánerőforrás stratégiájának kellene alkalmaznia, hogy

ne csak gazdasági-és védelmi-stratégiája legyen, hanem humánerőforrás stratégiája is. Véleményem szerint a világválság fő oka ennek hiányából fakad.

Azért tartom nagyszerűnek a helyi szociális ellátórendszereket vizsgáló könyvet, mert szinte egyedülállóan fogta meg a „jóléti állam” fogalmát, és támasztja alá alapos szociológiai felmérésekkel Kornis igazát. Hiánypótló munka! Szinte az egyetlen, amihez a szakdolgozó főiskolások, egyetemisták bátran nyúlhatnak a felmérés adatait illetően, saját vizsgálataik folytatásához. Ahhoz hasonlóan, ahogy Kornis Gyula könyve is korát jó pár évtizeddel megelőzte, az évezredek óta kipróbált értékeket helyreállítva művében, a bemutatott kötet szerkesztői és szerzői is, szándékosan vagy sem, figyelemre méltó eredményeket fogalmaznak meg.

A kötetben Thomas R. Lawson és Eric R. Soelter is rámutatnak az Egyesült Államok példáján arra, hogy az 1930-as nagy gazdasági világválság idején a felelősség jelentős része a szövetségi államra tolódott. „A különböző célokat egyenként vizsgálva, elsősorban a szövetségi állam feladata a nemzetbiztonság, a helyi önkormányzatoké az oktatás (felsőoktatás szintjéig) míg a gazdasági, jóléti biztonság már az egyén felelőssége.”- írják a fent említett szerzők¹. Hozzáténném, hogy a nevelés is fontos az oktatás mellett, mert az oktatás csupán eszköz az egész ember formálásának segítésére.

Fontosnak tartom ezt a kötetet, mert, ahogy arra Bódi Ferenc utalt Szabó Zoltán munkáit felidéző munkájában². „A politika művelése népismeret nélkül, társadalomismeret nélkül olyan, mint a vajákos asszony kuruzslása.” Könyvükkel, kutatásaikkal azon társadalmi jelenségekre hívják fel a figyelmet, melyek ismerete elkerülhetetlen a döntéshozóknak döntéseikhez, melyek napjaink komplex válságával vannak összefüggésben, hisz nemcsak pénzügyi, politikai, gazdasági, társadalmi válságról beszélhetünk, hanem együtt, az EGÉSZ válságról. Azaz a kultúra egészével kell foglalkozni, ahogyan Kornis értelmezi azt rendszerelméleti, szociológiai művében.

Fukuyama már két évtizede felvette a bizalom kérdését – ennek a hiánya is része a komplex-válságnak, s nem hagyható obliquon kívül az emberi élet egyik területe sem. Az erkölcsi válsággal nem számolt egyetlen politikai hatalom sem. Nincs kultúrája sem az érdekérvényesítésnek, sem a piaci versenynek. A humán erőforrás ignorálása nagy hiba, mivel a humán erőforrás, a politikai hatalmak szerint nem termelő szféra. Főbenjáró hiba. Demokrácia deficit van és a demok-

¹ Lawson & Soelter (2012) A social Cultural Model of the Evolution of the Welfare State. In: Bódi, F. & Fábrián, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, p. 476

² Bódi Ferenc (2008): A tardi helyzetűről a Cifranomorfúságról. In: Helyi szociális ellátórendszer (szerk.: Bódi Ferenc) MTA PTI, Budapest. (pp. 357-363)

rácia kultúrája is alacsony. Erre reflektálnak Jean Monnet már hivatkozott sorai a kultúráról: „Ha újrakezdehetném, a kultúrával kezdeném!”

Nem tudnak a kultúrák emberei egymásról eleget, hiányos az általános műveltség, nincs jóindulatú párbeszéd a monologizáló világban. Nincs az adott szónak becsülete. Az egyensúly megtalálása lenne a jó minden szinten, a Kornis-féle kultúra felfogás alapján, támaszkodva a szociológusok felméréseire, ahogyan kiindulási alap lehetnének ennek a könyvnek az eredményei is.

„A mennyiség az anyagban van, mérhető. A minőség a szellemben, a lélekben található, mennyiségi módon nem mérhető.”– írja Jáki Szaniszló, Templeton-díjas tudománytörténész (a díj az egyik legjelentősebb tudományos kitüntetés). Erre vigyázni kell a kultúra teljes értékű kutatásánál. Meg kell találni ebben is a harmóniát, a józan mértékletességet. Ebben is konszenzust kell találni.

Jövőképet kell adni az embernek, mert ha az nincs, akkor az értelmetlenség vesz rajta erőt. Mindennek alapja a következő generáció iránti felelősség. Minden kornak megvan a maga vonatkoztatási pontja. A szolidaritás és a szubszidiaritás elvének alkalmazása az egyén, a család, és a társadalom életében elkerülhetetlen, ha nem a háborúban „fejlődő” világot akarjuk építeni. Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a könyv tanulmányai alapján hol tartunk, akkor hozzájárulhatunk ahhoz, hogy körvonalazzuk a társadalom szociális ellátórendszerének a további céljait és feladatait hazánkban. Ebből a szempontból fontos mű ez a könyv. Nagy segítséget jelent, hogy megtalálhassuk a hidakat, de ehhez a kutatókat, a felméréseket a kultúra Kornis-féle értelmében ki kell terjesztenie a tudományos világnak. A tudomány elveszítheti nimbuszát, privilegizált helyét, ha nem változik ebben az értelemben. Természetesen az egyén felelősségén is nagy a hangsúly. Mahatma Gandhi is azt mondta, hogy ha meg akarod változtatni a világot, akkor kezd el saját magadon. Ily módon lehet „modus vivendire” törekedni és „pacem in terris” céllal működni.

Lássuk röviden az egyes tanulmányokat! A kötet tanulmányai természetesen nem előzmények nélkül valók, és itt nemcsak azokra a kutatásokra utalok, melyeken az írások alapulnak. A kötet szerkesztői és részben szerzői is egy nemzetközi tudományos és oktatási hálózat, a LOSS hálózat tagjai. A LOSS (*Local Organizations of Social Services*) a kilencvenes évek elején alakult, német, magyar, finn, angol és olasz, valamint egyesült államokbeli egyetemek, főiskolák együttműködésén alapult. Az együttműködés tudományos, kutatási céljai a szociális ellátórendszerek vizsgálatát és összehasonlítását jelentették, az oktatási program is ezeken alapult. Az együttműködés szabad hálózati tevékenységet jelentett, így az egyes szereplők bizonyos területeken szorosabban működtek együtt, mások pedig alkalmanként kapcsolódtak a hálózat munkájába. Jelen kötetnek is több kutatási előzménye van, melyet legtöbbször Bódi Ferenc és Fábíán Gergely szerkesztett kötetekké. A bemutatott kötetben is az egyik főszereplő

Bódi Ferenc, hisz ő szerepel a legtöbb írással a műben. A 2011-es kötet már részben azokon a kutatásokon alapult, melyet az OTKA is támogatott, így a recenzált kötet is e pályázat keretében jelent meg³.

A kötet nyitó tanulmányát a LOSS projekt egyik katalizátor személyisége írta munkatársával. *Thomas R. Lawson*, a louisville-i Egyetem professzora a LOSS kutatások és együttműködés meghatározó egyik személyisége (szerzőtársa *Eric R. Soelter*). Tanulmányukban a jóléti állam fejlődésének szociokulturális modelljét elemzik. Nagy hangsúlyt fektetnek a különböző, lehetséges aktorok által a jóléti rendszerre gyakorolt hatás vizsgálatának, és összevetik a liberális, a konzervatív és a szociáldemokrata jóléti rendszerek sajátos vonásait. Tanulmányuk sok szempontból a kötet egyéb írásainak a teoretikus kereteit vázolja fel.

A globális, modellszerű folyamatok felvázolását a magyar szociális ellátórendszer történeti elemzése követi, *Bódi Ferenc* tollából. A történeti elemzésben az egyes intézmények és ellátások kialakulásának a feltételeire és a változásokra figyel a szerző⁴. Ezekbe az előfeltételekbe is ágyazza be a rendszerváltást követő folyamatokat, az ellátórendszer változásait, a szegénységet, az iskolázottságot, a társadalmi kapcsolatok alakulását, és az anómiás folyamatokat is.

Sok szempontból erre a tanulmányra épül *Bódi Ferenc* és *Bódi Mátyás* tanulmánya a népességfogyásról és az elöregedésről⁵. A cím is sokat sejtet, hisz kisiklott fejlődési pályákra utal. A demográfiai folyamatok történeti elemzése mellett, melyek a kisiklottság elemeit hordozzák, kidolgozzák egy lehetséges modell kereteit, egy járható fejlődési pályáét, mely kitörés lehet az „ördögi körből”: ez pedig nem más, mint a helyi szociális ellátórendszer, a helyi gazdaság, a helyi adók és az emberi erőforrás, a helyi tudás egymást erősítő mechanizmusa.

Tematikailag bizonyos mértékig eltér a kötet tanulmányaitól *Bódi Ferencnek* és *Bódi Mátyásnak* a választásokat elemző tanulmánya⁶. A tanulmány a „választási földrajz” eszközeit alkalmazza, izgalmas térségi különbségeket tár fel és jelenítenek meg a társadalomföldrajz eszközeivel. A hat választás eredményei-

³ A kötet az OTKA 81667 sz., „Változások – Válságok – Válaszok (Helyi szociális ellátórendszerek alkalmazkodása Európa perem országaiban)” kutatás keretében készült. A tanulmányok egy része az INNOTARS _08_1_2008_0093 sz. kutatás, „A terület és településfejlesztés forrásallokációjának társadalmisítása” pályázat keretében készült.

⁴ Bódi Ferenc (2011): A szociális ellátórendszer kifejlődése Magyarországon, történeti háttér, nemzeti sajátosságok. In: Bódi – Fábíán (szerk.): Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen. (pp. 19-36).

⁵ Bódi Ferenc - Bódi Mátyás (2011): Népességfogyás elöregedés – kisiklott fejlődési pályák. In: Bódi – Fábíán (szerk.): Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen. (37-50).

⁶ Bódi Ferenc - Bódi Mátyás (2011): Hol vannak a választók? In: Bódi – Fábíán (szerk.): Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen. (51-70).

nek összehasonlító vizsgálata alkalmas társadalomtörténeti folyamatok kimutatására is, így a tematika látszólagos „távolsága” ellenére nagyon is alátámasztja az írás a térségi, települési folyamatok hatását, a történeti minták érvényesülését.

Sok szempontból kapcsolódik Bódiék írásához *Fónai Mihályé*, aki a települési problémáknak és a lakossági szükségleteknek a helyi politikára gyakorolt hatását vizsgálja. A helyi hatalom, helyi társadalom, helyi politika és az önkormányzatiság összefüggései és a helyi hatalom lehetséges típusai mellett a helyi politikára hatást gyakorló aktorok jelentőségét elemzi. A települések problémái, melyek a kötet szemléletéből eredően jelentős mértékben a helyi szociális ellátórendszerek problémái, valóban hatást gyakorolnak a helyi politika témáira és működésének módjára is.

A migrációs folyamatokat veszi górcső alá *Bódi Ferenc és Giczey Péter*. E folyamatokat a középkortól napjainkig tekintik át, a demográfiai folyamatok leírása mellett a társadalomtörténeti okokat is bemutatják. A tanulmány írásakor még azt prognosztizálták, hogy a magyar emigráció szerény mértékű lesz más kelet-európai társadalmakhoz képest, a nyelvtudás hiánya, vagy a mobilitási szándék alacsony szintje miatt. Izgalmas a bevándorlókkal kapcsolatos vélemények elemzése, melyben a szerzők a bevándorlókkal, menekültekkel szembeni elutasítást emelik ki.

A történeti, társadalomtörténeti kontextusú írások közé tartozik *Bódi Ferencé* a komplex válság elemeiről, és azok történelmi hátteréről. A válságot Bódi az államszocializmusban kialakult, korabeli válságkezelési eljárások hatásaival, a polgárosodás hiátusaival, és a kedvezőtlen társadalmi és demográfiai folyamatokkal magyarázza. A komplex válság eredménye egy „járadékos ország”, mely morális problémákkal is küszködik.

A kötet egésze jó értelemben vett leíró megközelítéseket alkalmaz, természetesen magyarázó elemzésekkel együtt. Ez a fajta megközelítés az olvasó számára gyakran azzal a képzetel jár, hogy a szerzők „szürkében” látják a valóságot. Tegyük hozzá, lehet, hogy a valóság ilyen, és a szerzők csak érzékeltetni akarják azt – ezt gyakran a tanulmányok címe is mutatja, így *Bódi Ferenc és Horváth Zsuzsanna* tanulmánya, mely árnyékokról és kísértetekről beszél a vidéki helyi szociális ellátásokban. A szerzők az egészségügyi és a szociális ellátások helyzetét elemzik, hangsúlyozva, hogy a helyi autoritásoknak a segélyek kiosztásán túl nem sok szerepük marad – ez a megállapítás nem a szerzők peszsimizmusából, hanem a vizsgált folyamatok elemzéséből fakad.

Hasonló a tematikája és a megközelítésmódja *Obádovics Csilla, Bruder Emese és Kulcsár László* írásának is, akik a gazdasági és a szociális helyzet területi egyenlőtlenségeivel foglalkoznak. Vizsgálják a munkanélküliség, a jövedelmi egyenlőtlenségek és a szegénység térbeli megjelenését, a különbségek térbeli eloszlását. Ezt összekapcsolják a „vidékiség” kérdésével, és megállapítják, hogy

Magyarországon komoly összefüggés érvényesül a vidékiség és a szegénység között.

Az általános folyamatok helyi, lokális érvényességét vizsgálja *Fábián Gergely és Takács Péter*. Fábián Gergely a másik szerkesztőhöz hasonlóan a LOSS projekt egyik legaktívabb tagja, az alapítók egyike. Kutatásai a kilencvenes évektől a globális folyamatok lokális megjelenésére koncentrálnak. E tanulmányukban a Nyíregyházán folyó panelvizsgálat eredményeit elemzik, arra kíváncsiak, hogy milyen egyenlőtlenségek jellemzik a város társadalmát, és azok hogyan változtak a válság hatására a foglalkoztatásban, a munkanélküliségben és a jövedelmekben. Ezen túlmenően a helyi segélyezési rendszerről kialakult véleményeket vizsgálják, megállapítva, hogy a segélyezéssel, mint intézménnyel nem, ám a „potyautasokkal” kapcsolatban elutasítóak a város lakói.

A szegénységgel összefüggő jelenséget, a kamatos pénzt vizsgálja *Fábián Gergely, Szoboszlai Katalin és Hüse Lajos*. A kutatók a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának a munkatársaiként, kutatóként és oktatóként már a kétezres évek elején szembesültek a roma népességben belüli uzsorakamat jelenségével. Kutatásuk döbbenetes képet fest az emberi kiszolgáltatottságról, és a roma közösségek felbomlásáról, a szegények kiszipolyozóiról, a kiszolgáltatottság és a félelem fel nem fogható mértékéről.

A kötet további tanulmányainak a zöme az iskolarendszer helyzetét elemzi. *Bódi Ferenc és Fekete Attila* az alapszintű oktatásra ható keresleti és kínálati viszonyokat tárja fel. Keresleti oldalként a demográfiai folyamatokat értik, részletesen kitérnek azok térségi és települések közötti különbségeire is, különös tekintettel a települések méretére, lakónépességére, ami alapvető hatást gyakorol az iskolák megmaradására vagy eltűnésére egy-egy településen. A kínálati oldalt az intézmények és a férőhelyek száma és eloszlása, valamint kihasználtsága alakítja. Mivel a magyar társadalomtörténeti hatások miatt az iskola multifunkcionális hatást gyakorolt és gyakorol a települések életére, az iskolák bezárása vagy összevonása a települések további sorsát is alapvetően alakítja.

Ezt a megközelítést és értelmezést érvényesíti *Balácsi Ildikó és Bódi Ferenc*, az iskolai teljesítmények és átszervezések vizsgálatával. Rámutatnak, hogy a demográfiai folyamatok mellett a finanszírozás átalakítása is komoly hatást gyakorolt az iskolák működésére, átszervezésére, például a kistérségi együttműködésekre. A bezárt iskolák esetében közrejátszott a szülők döntése is, akik gyerekeiket távolabbi, jobban felszerelt iskolákba járatják – talán nem is volt igény a helyi társadalmakban az iskola megtartására. Fontos az iskolai teljesítmény is, ám a kutatók azt találták, hogy nincs közvetlen összefüggés az iskolák között a családi háttér alapján.

Az iskolák helyzetét elemzi *Fekete Attila* is, *Iskolák a határon* című tanulmányában. A kistérségi társulások, egyáltalán az iskolafenntartó társulások működésének vizsgálata alapján a szerző úgy látja, az együttműködés az iskolák

fenntartásában számos konfliktussal jár együtt, a kölcsönös bizalmatlanság magas szintje mellett. Esettanulmányai alapján a közös iskolafenntartás több típusát is elkülöníti – úgy látja, hogy folyamatos harc folyik a források elosztásáért.

A kötet szerkesztői az iskolai blokkhoz illesztették *Laki László és Szabó Andrea* tanulmányát, amely az Ifjúság2008 kutatás eredményeit ismerteti. A szerzők a fiatalok anyagi helyzetét és foglalkoztatását vizsgálják, ezeken túlmenően a fiatalok által legégetőbbnek tartott problémákat. Ezek listája is a jövőlenség, szegénység, munkanélküliség és devianciák köré szerveződik, azaz a fiatalok helyzetértékelése nagyon pesszimista. Az érvényesülés esetében a biztonságot tartják fontosnak, eszközként pedig az összeköttetést, a szerencsét, és a jó családi hátteret emelik ki.

A kötet utolsó két tanulmánya az iskolák kapcsán már érintett elosztási kérdésekkel foglalkozik, általánosabb szinten. *Bódi Ferenc, Fekete Attila és Bódi Mátyás* a fejlesztési források abszorpcióját vizsgálja. Az abszorpciós képesség alapján a településeket négy csoportba sorolják, majd azt elemzik, hogy az egyes kategóriákba milyen települések milyen módon és eséllyel kerülnek be. A sikerességnek a helyi programok megléte, kiépült intézményhálózat, térségi ellátó szerep és egy „beágyazott” polgármester volt a feltétele a vizsgált időszakban.

A települések fejlesztéspolitikáját és fejlődését elemzi *Bódi Ferenc és Fekete Attila* „*Magad uram, ha nincs szolgád*” találó című írásukban. A kérdést általánosabb kontextusba helyezve a helyi politikához való viszonyt vizsgálják, összekapcsolva azt a települések sikerességével. A vizsgálathoz klaszterelemzéssel kialakított csoportok jellemző vonásait és választásait vették figyelembe. Eredményeik alapján a politika oldaláról egy zárt világ rajzolódik ki, ami azonban elsősorban a nagypolitikának szól – a település problémái ugyanis érdeklík az ott élőket, igaz, a leghátrányosabb települések lakói nem a helyi politikától sokkal inkább a kormánytól várnak segítséget.

Látható, hogy a kötet írásai viszonylag széles spektrumot fognak át a szociális intézményektől és kérdésektől az egészségügyön át az iskolarendszerig, azaz átfogják a „LOSS” főbb területeit. Epp emiatt az olvasónak teljes képe lesz a kilencvenes, kétezres évek magyar társadalmáról. A könyvnek nagy érdeme a Mellékletek 80 oldalában közölt diagramok, táblázatok és térképek adatgazdasága, ami jól támasztja alá és szemléletessé teszi az egész mű tartalmát üzenetét.

Mivel is fejezhetném be könyvismertetőmet? Paul Valéry szavaival, aki szerint „A civilizációk halandók, a kultúra örök!” (Valéry, Paul 1919). Nem elfelejtendő igazság ez sem. Köszönet a könyvért! Alapmunka. Folytassuk ennek alapján tovább, hogy ne válhasson valóra az az anekdota, amit Einsteinnek tulajdonítanak. Állítólag megkérdezték Einsteint valamikor, hogy szerinte milyen fegyverekkel fogják vívni a III. világháborút. Erre (az anekdota szerint) azt válaszolta : „Nem tudom..., de a IV. - et kővel és baltával.”

Remélem, elég „étvágygerjesztőt” írtam. Ha igen, akkor kérem, olvassák és dolgozzanak belőle, vele az emberi életminőség javítása érdekében.

Források:

1. Bódi Ferenc (2001): Helyi szociális ellátórendszer vidéken. Budapest: Agroinform Kiadóház.
2. Bódi Ferenc (2008): Helyi szociális ellátórendszer. Budapest: MTA PTI.
3. Bódi Ferenc – Fábíán Gergely (2011): Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó Debrecen University Press.
4. Bódi, F. & Fábíán, G. & Lawson, R. T (2012): Local Organization of Social Services in Hungary (Crises – Reactions – Changes). Bremen: Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG.
5. Fukuyama, Francis (2007): Bizalom. Budapest: Európa Könyvkiadó.
6. Kornis Gyula (1944): Tudomány és társadalom: A tudomány szociológiája I.-II. Budapest: Franklin Társulat.
7. Russel, Eric (1996): Jean Monnet. Paris: Fayard.
8. Jáki Szaniszló (2003): Szellemi önéletrajz hitről és tudományról. Budapest. Kairosz Kiadó.
9. Valéry, Paul (1919): Variations. Paris: Gallimard.

Szatlóczkyné Gajdóczki Zsuzsanna: főiskolai tanár, a GERFEC magyarországi képviselője

Apor Vilmos Katolikus Főiskola, 2600 Vác, Konstantin tér 1-5.